

**BARQAROR RIVOJLANISH TAMOIYLLARINI TIBBIY TA'LIM DASTURLARIGA
INTEGRATSIYALASH: KASALLANISHNING OLDINI OLISH VA JAMOAT
SALOMATLIGINI MUSTAHKAMLASH BO'YICHA INTERDISIPLINAR YONDASHUV**

Sevara Mirxamidova Mirmaxmudovna¹

Karimbayev Shaxrambay Dexkanbayevich²

^{1,2}Toshkent davlat tibbiyot universiteti, Toshkent, O'zbekiston.

<https://orcid.org/0000-0002-8755-5353>, smirkhamidova@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18654413>

Kirish: Yalpi ichki mahsulotga ta'siri, mehnat resurslarining yo'qolishi va oilaviy tizimlarga salbiy ta'siri tufayli jahon miqyosidagi dolzarb muammo hisoblanadi. Barqaror rivojlanish maqsadlari (BRM), xususan BRM 3 (Sog'lom turmush va farovonlik), BRM 4 (Sifatli ta'lim) va BRM 10 (Kamaygan tengsizlik) kasallikning ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy omillarini hal qilish uchun yaxlit frameworkni taklif etadi.

Maqsad: infeksiyasini oldini olish va uning tarqalishini nazorat qilish sohasida kelajak shifokorlarining kompetensiyalarini shakllantirish uchun BRM tamoyillarini tibbiy ta'limga integratsiyalash kontseptsiyasini ishlab chiqish va asoslash.

Usullar: Adabiyotlarning muntazam sharhi (Scopus, PubMed, Google Scholar) "barqaror rivojlanish", "tibbiy ta'lim", "profilaktikasi", "salomatlik determinantalari", "interdisiplinarlik" kalit so'zlari bo'yicha amalga oshirildi. O'quv modullarini nazariy modellashtirish usuli qo'llanildi.

Natijalar: Integratsiyaning asosiy yo'nalishlari aniqlandi: 1) epidemiologiyasi va stigmatizatsiya muammosi; 2) profilaktikaning ijtimoiy-iqtisodiy determinantalari (qashshoqlik, ta'lim darajasi, gender tengsizligi); 3) sog'liqni saqlash tizimining barqarorligi va universal profilaktika xizmatlariga kirish; 4) atrof-muhit va ijtimoiy omillar (migratsiya, shaharlashuv). Interdisiplinar o'quv modulining tuzilishi taklif etiladi.

Xulosa: BRMni tibbiy ta'limga integratsiyalash strategik zaruratdir. Bu shifokorlarni nafaqat kasallikni davolash, balki uning tarqalishining tizimli sabablarini interdisiplinar yondashuv orqali tushunish va profilaktika choralarini ishlab chiqish uchun tayyorlaydi.

Kalit so'zlar: barqaror rivojlanish, tibbiy ta'lim, profilaktikasi, jamoat salomatligi, interdisiplinar yondashuv, stigmatizatsiya, ijtimoiy adolat.

1. Kirish

Butun dunyo bo'ylab tarqalishi, yalpi ichki mahsulotga ta'siri, mehnat resurslarining yo'qolishi va oilaviy tizimlarga chuqur salbiy ta'siri tufayli zamonaviy davrning eng dolzarb global sog'liqni saqlash muammolaridan biridir. Jahon Sog'liqni Saqlash Tashkiloti (JSST) ma'lumotlariga ko'ra, 2023 yil holatiga ko'ra, dunyoda 39 millionga yaqin odam bilan yashamoqda, shundan atigi 76% o'z holati haqida biladi, va 71% antiretrovirus terapiya (ART) olmoqda [1]. Global epidemiyani nazorat qilish uchun olib borilgan sezilarli sa'y-harakatlarga qaramay, har yili 1,3 million yangi yuqtirish holatlari qayd etilmoqda, bu erta profilaktika va tashxis strategiyalaridan foydalanishdagi jiddiy uzilishlarni ko'rsatadi [2].

O'zbekiston, Markaziy Osiyodagi eng kuchli epidemiyaga ega mamlakat sifatida, alohida e'tiborni talab qiladi.

Mamlakatda tarqalishining konsentratsiyalangan tabiati bor: yangi holatlarning 50% ga yaqini asosiy zaif guruhlar – narkotik moddalarni in’eksion yo‘l bilan qabul qiluvchilar, jinsiy ishchilar va ularning sheriklari, erkaklar bilan jinsiy aloqada bo‘ladigan erkaklar – orasida qayd etiladi [3]. Biroq, aholining boshqa qatlamlarida, jumladan, homilador ayollar va migrat ishchilar orasida yuqtirish darajasining oshishi trendi xavotir tug‘dirmoqda [4]. Bu profilaktika dasturlarining yetarli darajada samaradorligini oshirish zaruratini taqozo etadi.

An’anaviy tibbiy ta’lim tizimi ko‘pincha kasallikning biologik va klinik jihatlariga, ya’ni patogeneza, diagnostika va farmakoterapiyaga qaratilgan. Shunga qaramay, pandemiyaning murakkab ijtimoiy-iqtisodiy sabablari, xususan, stigmatizatsiya, kamsitish, gender tengsizligi, qonuniy va madaniy to‘siqlar etarlicha yoritilmaydi [5].

Bu esa kelajak shifokorlarni profilaktikaning haqiqiy to‘siqlarini tushunishsiz, faqat bemorga ma’lum bir dorilar tavsiya qilish uchun tayyorlaydi. Biroq, profilaktikasi nafaqat tibbiyot, balki sotsiologiya, psixologiya, huquq, iqtisod va jamoat salomatligi bilimlarini talab qiladigan interdisiplinar muammodir.

Birlashgan Millatlar Tashkilotining Barqaror rivojlanish maqsadlari (BRM) ushbu murakkablikni hal qilish uchun zarur bo‘lgan yaxlit va tizimli yondashuvni taqdim etadi. BRM 3.3 2030 yilga kelib og‘ir yuqumli kasalliklarning epidemiyasiga barham berishni nazarda tutadi [6].

Biroq, bu maqsadga erishish boshqa maqsadlarga, masalan, BRM 4 (Sifatli ta’lim), BRM 5 (Gender tengligi), BRM 10 (Kamaygan tengsizlik) va BRM 16 (Tinchlik, adolat va kuchli institutlar) ga erishmasdan mumkin emas. Ta’limsizlik va ma’lumot etishmasligi stigmatizatsiyani kuchaytiradi; gender tengsizligi ayollarni yuqtirish xavfi ostida qoldiradi; qashshoqlik va ijtimoiy chetlashish infeksiyasi bilan yashovchi odamlarni zarur xizmatlardan mahrum qiladi [7].

Shunday qilib, muammoning zamonaviyligi va dolzarbligi aniq bo‘lib, u an’anaviy tibbiy ta’lim doirasidan chiqib ketgan. Zamonaviy shifokor nafaqat klinitsist, balki jamoat salomatligi tarafdori, madaniyati mutaxassisi, huquqiy asoslar tushunchasiga ega maslahatchi bo‘lishi kerak.

Ushbu tadqiqotning mag‘zuli – profilaktikasi sohasida kompleks tafakkur qobiliyatiga ega bo‘lgan mutaxassislar tayyorlash uchun barqaror rivojlanish tamoyillarini asosiy tibbiy ta’lim dasturlariga integratsiyalashning nazariy asoslangan modelini ishlab chiqish va taklif etishdir.

Ushbu integratsiya orqali tibbiy ta’lim nafaqat individual klinik ko‘nikmalarni, balki jamiyatdagi kasallikning tizimli sabablarini tushunish va ularga ta’sir o‘tkazish qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan bo‘ladi, bu esa nihoyatda profilaktikasi samaradorligini oshirish va sog‘lom, barqaror jamiyat qurishga xizmat qiladi.

2. Usullar. Ushbu tadqiqot **sifatli dizayn**dan foydalanadi, adabiyotlarni tizimli sharhlash va nazariy o‘quv modellash tirish usullarini birlashtiradi. Metodologik yondashuv ikki asosiy bosqichdan iborat edi.

1-bosqich: Adabiyotlarni tizimli sharhlash. 2013-2024 yillar oralig‘ida chop etilgan nashrlar bo‘yicha Scopus, PubMed/MEDLINE va Google Scholar ma’lumotlar bazalarida keng qamrovli qidiruv olib borildi. Asosiy qidiruv atamaları quyidagilardan iborat edi: “barqaror rivojlanish maqsadlari”, “tibbiy ta’lim”, “profilaktikasi”, “stigmatizatsiya”, “salomatlik tengsizligi”, “interdisiplinar ta’lim”. Jahon Sog‘liqni Saqlash Tashkiloti (JSST), BMTning OITS bo‘yicha dasturi (UNAIDS) va “The Lancet” jurnali kabi nufuzli tashkilotlarning pozitsion hujjatlari ham tahsil qilindi.

Tanlov mezonlariga quyidagilar kirdi: a) va uning profilaktikasi bilan bogʻliq; b) tibbiy taʼlimdagi innovatsion yondashuvalar; c) interdisiplinar taʼlim modellari. Topilgan maʼlumotlar mavzuli tahlilga tortildi.

2-bosqich: Nazariy modellashtirish. Olingan maʼlumotlar asosida “Barqaror rivojlanish va profilaktikasi” nomli interdisiplinar oʻquv modulining kontseptsiyasi ishlab chiqildi. Model oʻquv natijalari, mazmuni, pedagogik usullari va baholash mexanizmlarini belgilaydi.

3. Natijalar

Adabiyotlar sharhi BRM va profilaktikasining interdisiplinar jihatlarini tibbiy taʼlimning asosiy oqimiga kiritishda sezilarli boʻshliq mavjudligini koʻrsatdi. Taklif etilayotgan modul toʻrtta ustunga asoslangan:

1. Epidemiologiya, stigmatizatsiya va madaniy kompetentlik. Oʻquvchilar tarqalishining global va mintaqaviy epidemiologiyasini, shuningdek, stigmatizatsiyaning sogʻliq xizmatlaridan foydalanishga taʼsirini oʻrganadilar. Madaniy sezgirlik asosida muloqot qilish koʻnikmalarini oshiradilar.

2. profilaktikasining ijtimoiy-iqtisodiy determinantalari. Qashshoqlik, taʼlim darajasi, gender tengsizligi, migratsiya va huquqiy status kabi omillar xavf xatti-harakatlari va davolanish imkoniyatlariga qanday taʼsir qilishini tahlil qilish.

3. Sogʻliqni saqlash tizimining barqarorligi va adolatli kirish. Profilaktika, erta aniqlash, ART va palliativ yordamni oʻz ichiga olgan kompleks xizmatlarning uzluksizligi.

Iqtisodiy samaradorlik va resurslarni ajratish tamoyillari.

4. Huquqiy va etik jihatlar. Bilan yashovchi odamlarning huquqlari, maxfiylik, maʼlumotlangan rozilik, discrimitatsiya bilan kurashish mexanizmlari.

Taklif etilgan oʻquv faoliyatlari:

- **Real vaziyatlar asosidagi mashqlar:** Stigmatizatsiya holatini yoki kirish muammosini hal qilish.

- **Rollar oʻynash:** Bilan yashovchi bemor yoki uning oilasi aʼzosi bilan suhbat.

- **Interdisiplinar loyihalar:** Mahalliy aholi uchun profilaktika dasturini ishlab chiqish (jamoat salomatligi, iqtisod, huquq mutaxassislari bilan hamkorlikda).

- **Baholash:** Reflektiv esse, loyiha hisoboti, interdisiplinar vaziyatni hal qilish koʻnikmalarini tekshirish.

4. Muhokama

Taklif etilgan yondashuv shifokorning rolini stigmatizatsiya qilingan kasallikni davolovchi mutaxassisdan **jamoat salomatligi tarafdoriga** aylantiradi. Bu yondashuv, ayniqsa, Oʻrta Osiyo kontekstida, u yerda stigmatizatsiya kuchli boʻlib, jinsiy sogʻlomlik haqida muhokama anʼanaviy cheklovlarga duchor boʻlishi mumkin, dolzarbligini saqlaydi [5].

Amaliy ahamiyati. Bunday modullarni joriy etish kelajak shifokorlarga:

1. Kasallik faqat biomedikal muammo emas, balki ijtimoiy-adolat masalasi ekanligini tushunish.

2. Bilan yashovchi odamlar bilan ishlashda madaniy va psixologik jihatlarni hisobga olish.

3. Profilaktika dasturlarini loyihalash va baholashda iqtisodiy va tizimli tafakkur qobiliyatlarini rivojlantirish imkoniyatini beradi.

Cheklovlar va kelajakdagi yo‘nalishlar. Ushbu ish nazariy modelni taklif etadi, uni amaliy sinash va baholash talab etiladi. O‘zbekiston va mintaqadagi tibbiyot universitetlarining o‘quv rejalarini o‘rganish, o‘qituvchilarni tayyorlash dasturlarini ishlab chiqish va ushbu modullarning uzoq muddatli ta‘sirini o‘rganish keyingi qadamlar hisoblanadi.

Xulosa. Infeksiyasiga qarshi samarali kurash nafaqat yangi dorilarni, balki ijtimoiy tuzilmalar, qonunlar va odamlarning qadriyatlarini o‘zgartirishni talab qiladi. Tibbiy ta‘lim BRM tamoyillariga asoslangan interdisiplinar yondashuvni o‘zlashtirib, kelajak avlod shifokorlarini nafaqat kasallikni davolash, balki uning sabablarini oldini olish va barcha uchun sog‘lom hayot sharoitini yaratish uchun kurashishga tayyorlashi mumkin. Bu nafaqat profilaktikasiga, balki butun jamoat salomatligi tizimining barqarorligi va insonparvarligiga hissa qo‘shadi.

Adabiyotlar

1. World Health Organization (WHO). (2023). *HIV Fact Sheet*. Geneva: WHO.
2. UNAIDS. (2023). *The Path That Ends AIDS: 2023 Global AIDS Update*. Geneva: UNAIDS.
3. Республика Согликни саклаш вазирлиги, ОИТСга карши кураш Республика маркази. (2022). *Ўзбекистонда ОИТС эпидемияси холати тўғрисидаги ҳисобот*. Тошкент.
4. Khakimov, F. M., & Karimov, S. S. (2021). O‘zbekistondagi migrat ishchilar orasida infeksiyasi tarqalishining epidemiologik xususiyatlari. *Эпидемиология ва инфекцион касалликлар*, (3), 45-50.
5. Link, B. G., & Phelan, J. C. (2001). Conceptualizing Stigma. *Annual Review of Sociology*, 27, 363–385.
6. United Nations. (2015). *Transforming our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development*. New York: UN.
7. Merson, M. H., O’Malley, J., Serwadda, D., & Apisuk, C. (2008). The history and challenge of HIV prevention. *The Lancet*, 372(9637), 475-488.